

Szlovákia jelene, a Matica slovenská jövője

*Markuš, Jozef: Slovenská súčasnosť, maticná budúcnosť.
= Slovenské pohľady, 4. r.+120. 2004. 6. no. 1–4. p.*

Emlékezhetünk még az 1989 előtti „szabad” választásokra, amelyeken a versenytárs nélkül induló Népfront képviselőjelöltjei a szavazatok 99%-át szereztek meg a leadott 99,98%-ból, 1981-ben. Ezt az eredményt a demokratikus közegben tevékenykedő szociológusok és politológusok nem tekintették hitelesnek és megkülönböztetve a független, demokratikus választástól „lábbal történő szavazásnak” titulálták. A fogalom azt kívánta kifejezni, hogy a majdnem 100%-os részvételi arány mellett majdnem 100%-os arányú választási győzelem mellett a Népi Demokratikus Csehszlovákiából a zöld határon keresztül miért menekültek annyian Nyugatra – ez volt a fennálló rendszerrel kapcsolatos valós véleménynyilvánítás.

A független Szlovákiában, napjainkban, hasonlólt élhetünk át, azzal a különbséggel, hogy a demokrácia örve alatt a politikusok bármit mondhatnak, függetlenül attól, hogy az igaz-e, ezzel saját maguk lesznek a demokrácia hátramoszítói, hiszen a demokrácia alapsejtje a nép, amely közvetett demokrácia esetén felhatalmazza képviselőit a hatalom gyakorlására.

Azok a politikai erők, melyek a 2004-es szlovák elnökválasztás második fordulójában arra buzdítottak, hogy az emberek ne menjenek el szavazni, megfélemlítettek a demokrácia alapköveiről, a véleményalkotás és a többségi vélemény szentségéről.

Gyakori megállapítás, hogy az 1989 előtti Szlovákiában jobb volt az élet, mint napjainkban, amikor mély társadalmi problémák nehezítik az emberek életét. A megállapítás mondanivalója, hogy a problémák megoldása, a nemzeti kérdések kezelése akkor lesz eredményes, ha a saját céljainkat sikerül elválasztani a sajátunknak tűnő, illetve a mások által ránk erőltetett hamis céloktól.

A politikusoknak a nemzeti érdekeket kell képviselniük: haza, család, fejlődés.

A közvetlen demokrácia a népakarat kifejeződésének legtisztább forrása, merjük megkérdezni magunktól, „mit akarunk?”. A feladatok nem fognak egyik pillanatról a másikra megoldódni, ám ez a követendő út (ezt a svájci példa is igazolja). A népszavazások nem a demokrácia csökevényei, hanem a princípiumai.

Ilyen politikai miliőben vessünk egy pillantást a Matica Slovenská jelenére és közelmúltjára az 1999–2004 közötti időszakban. Ebben az időben a szlovák nemzetet, államiságot képviselő szervezet válságba került az államhatalom magas polcain lévő ismert személyek igazságtalan tevékenysége folytán, melynek célja a Matica Slovenská szerepének, súlyának leértékelése volt. Mi lehetett ennek az oka? A következménye viszont nem lehet kérdéses: a szlovákság, a szlovák haza, a szlovák kultúra a szlovák nyelv pusztulása

A globalizáció ellenére a nemzetállamok, a nemzeti kultúrák nem veszítik el jelentőségüket, sőt éppen ellenkezőleg. Ezzel a szlovákoknak, tisztában kell lenniük, hiszen létük a tét. A 21. századi Szlovákia kultúrájának megőrzése, ápolása, fejlődése érdekében alapvetően fontos az ezt a feladatot ellátó Matica Slovenská léte, működése, támogatása. A Matica európaiságunk záloga és letéteményese. Történelmi értékeink, kulturális hagyományaink

mányaink ápolásával teret biztosít az új generációk számára a szlovák kultúra továbbéléséhez európai, illetve világviszonylatban.

Így tölti be a Matica Slovenská azt az intézményi szerepet, melyre rendeltetett, a szlovák kultúra európaiságának őrzését és ez európai kultúra szlovák kultúrára gyakorolt hatásainak ösztönzését, az új értékek támogatását. A Matica szikla, melyben a múlt, a jelen és az ígéretes jövő fonódik össze.

Lesfalvi Tibor

Nekem is van álmom!

*Hrnko, Anton: Aj ja mám sen!
= Slovenské pohľady, 4. r.+120. 2004. 11. no. 1-5. p.*

Martin Luther King, az ismert polgárjogi aktivista, aki az 1960-as években az Amerikai Egyesült Államokban a színes bőrűek egyenjogúságáért folytatott tevékenységét a nevezetes atlantai felszólalásában a „Van egy álmom!” szlogennel hirdette meg. Az ő álma, hogy az Afrikából évszázadokkal korábban erőszakkal áthurcolt négerrek végre egyenjogú, büszke állampolgárai legyenek az USA-nak.

A szerző álma, nem is ilyen grandiózus: a szlovák nyelv. Ezért a nemes célért írók, költők, művészek sora, közemberek tízezrei tették mindenüket kockára a 20. század elején. A sikeres küzdelem jutalma a nemzeti szabadság, egyenlőség elérése 1918 után, melyből majd egyenesen következett Szlovákia jelenkori állami önállósága.

Igen, a szerző álma a szlovák nyelv, a Szlovák Köztársaság hivatalos államnyelve. Szívszorító, hogy azok, akiknek óvniuk kellene, közéleti személyiségek, közszolgálati és kereskedelmi médiumok szerkesztői vagy egyszerű honpolgárok szinte csak kivételként használják helyesen. Ebben a folyamatban komoly felelősség terheli nyelvészeinket, akik a jövővényszavak, idegen kifejezések előtt korlátlanul megnyitják nyelvünket, s ezzel mintegy „konyhai” cseh nyelvet teremtenek, a szlovák nyelv évszázados tradícióinak védelme, ápolása helyett.

Nyelvünk tiszta forrásként, összetartó erőként működött a múltban, látva a jelen tendenciáit, felvetődik a kérdés, hogy szükségük van a szlovákoknak egyáltalán nemzeti nyelvükre? A szlovák televíziós csatornákon csak elvétve hallani szlovák szót, a könyvesboltok polcain lévő könyvek között csak elvétve találni szlovák nyelvűt. A televíziós csatornák műsoraiban gyakorta makaróniként keveredik a szlovák és a cseh nyelv, egyes gyermekműsorokat csak cseh nyelven sugároznak. A kábeltelevízió lakásunkba hozza a világ nyelvét, miközben a szlovák nyelvet szinte alig hallani.

Az iskolákban, óvodákban számítástechnika órán használt szoftverek szinte kivétel nélkül idegen nyelvűek – az anyanyelv kárára.

A közzsférában több tízezer cseh nyelvű Windows Professional 2000 verziót vásároltak meg, melyekkel a szlovák nyelvű Windows XP verziót cserélték le.

A színházainkban cseh nyelvű darabokat játszanak, cseh nyelven, szlovák színészekkel.

Külön kell említeni a tudományos szakmunkákban használt idézetek kérdéskörét, ha angolul, németül íródott, úgy lefordítják, ha azonban csehül, akkor nem, érthetetlen okból az anyanyelv elsőbbségét megelőzi egy idegen nyelv.

Hosszan lehetne még sorolni a példákat arra, hogy a szlovákok mennyire nem tartanak igényt saját anyanyelvükre. Végeredményként megállapítható, hogy Szlovákiában nagyon kevés szlovák beszél és ír az anyanyelvén. A mindennapokban megjelent egy má-

sik (idegen) nyelv (erre már volt példa a 19. században a szlovák irodalmi nyelv kialakulásakor), csak éppen fordított előjellel, ma a szlovák nyelv veszi át a csehizmusokat. Ebben viszont a nyelvészek, az írott és az elektronikus média szerkesztői, a szlovák emberek többsége nem lát kivetnivalót. A kérdés senkit nem érdekel.

Zárszóképpen a szlovák nyelv „modernizációjának” jellemző példája: a női nevekhez hozzá kell tenni az -ová végződést, amit napjainkban az anyanyelvünk alapszabályaival szöges ellentétben – jellemzően a médiában – külföldi mintára, nem használnak, holott a szlovák nyelvtan szabályai szerint a végződés alapján eltérő ragok kerülnek az egyes esetekhez.

Az álom nem olyan grandiózus, mint Martin Luther Kingé, csak annyi, hogy a szlovákoknak legyen szükségük a saját anyanyelvükre, azt tiszteljék, becsüljék, ápolják, és megfelelően használják.

A globalizáció nem mehet a nemzeti értékek kárára, a nyelv gazdagodása szükségszerű, ám a honi nyelv védelme mellett. Megvalósul az ez álom?

Csengődi Ágnes

Az etnikai konfliktusok szerkezete: forradalom kontra elszakadás Ruandában és Srí Lankán

Mason, T. David: Structures of Ethnic Conflict: Revolution Versus Secession in Rwanda and Sri Lanka. = Terrorism and Political Violence, 15. vol. 2003. 4. no. Winter 83–113. p.

A hidegháború végével megkezdődött az etnikai alapú konfliktusok elburjánzása mind nemzeteken belül, mind azok között is. A világ egyetlen térsége vagy politikai rendszer típusa – demokráciától a diktatúráig – sem volt mentes az etnikai küzdelmek véres következményeitől. Ez a tendencia a kutatások felszaporodását is magával hozta, amelyek megkísérelték megmagyarázni a jelenséget, vagy megjósolni annak természetét, legyen szó bár sérelem alapú modellekről, a strukturális teóriákon át a racionális választás magyarázatokig. Ez a tanulmány sem képes megoldani az itt felmerülő elméleti és empirikus kérdéseket.

A szerző azonban kísérletet tesz arra, hogy az elmúlt három évtized kutatásaiból kivonatolva felállítsa az etnikai politikák egy strukturális keretét, amely lehetővé teszi annak megértését, hogy egyes esetekben miért robban ki etnikai konfliktus, míg máshol nem, illetve miért ölt esetenként forradalmi, máskor etnikai elszakadási formát. Az elemzés az etnikumok közti kapcsolatok két fő struktúrájának megvitatásával kezdődik: az etnikai rétegződés rendszere rangsorszerű, vagy nem rangsorszerű. A rangsorszerű rendszerekben a különböző etnikai csoportok földrajzilag keverednek, és a gazdasági státus egybeesik az etnikai státussal. Van egy domináns és egy alárendelt csoport, és a kettejük közötti interakció alá-fölrendeltségi rendszerben zajlik. Egy nem rangsorolt rendszerben az etnikai csoportok relatíve jól elkülöníthető területeken élnek. Minden egyes etnikai csoportnak megvan a külön társadalmi rétegződési rendszere. A csoportok közötti érintkezés jobban hasonlít a nemzetközi kapcsolatokhoz, mint a rangsorolt rendszerekre jellemző alá-fölrendeltségi viszonyok. Az etnikumok közötti kapcsolatok szerkezetének variációi egy nemzeten belül befolyással vannak a fejlődés által létrehozott javak etnikai csoportok közti elosztására. Mindenesetre az tény, hogy az etnikumok közötti kapcsolatok jellege – rangsorolt vagy nem rangsorolt – befolyásolja a társadalomban felmerülő etnikai

alapú sérelmek természetét és mértékét. Ahhoz, hogy ezek a sérelmek kollektív cselekményhez vezessenek, mindenekelőtt a sérelmet elszenvedő etnikai csoport tagjait kell mozgósítani a kollektív cselekmény végrehajtására. Ez megköveteli azt, hogy számíthatunk azokra a módokra, amelyek szerint az etnikai csoporton belül kiemelkednek a vezetők, és a közös etnikai identitást használják, hogy felülkerekedjenek a közép körben öntörvényű tendenciákon, és hogy mobilizálják őket etnikai alapú közös cselekmények végrehajtására. Végezetül a szerző feltárja azokat a feltételeket, amelyek meghatározzák, hogy egy kollektív etnikai cselekmény erőszakos formát fog-e ölteni. Az erőszakos konfliktus további súlyos kockázatokat testesít meg a közös cselekményben résztvevők számára, és mint ilyen intenzívebbé teszi a kísértést az öntörvényű megnyilvánulásokra. Mivel kísérletet tesz az etnikai erőszakot megmagyarázó elmélet felállítására, meg kell határozni azokat a feltételeket, amiknek a fennállása egy értelmes egyént rávesz arra, hogy részt vegyen ilyen cselekményben az erőszakos konfliktus által magában hordozott kockázatok ellenére. Ezeket az elveket két eset elemzésénél alkalmazza a szerző, a sri lankai szingaléz és tamil, valamint a hutu–tuzsi ellentétnél Ruandában. A Sri Lanka-i példa egy nem rangsorolt etnikai rétegződési rendszer erőszakban való részvételére példa, ahol a tamil lázadók célja az elszakadás volt. Ruanda ellenben a rangsorolt etnikai rétegződésű rendszerben az etnikai alapú erőszakra példa, ahol a tuzsi lázadók célja a hutuk uralta rezsim megdöntése volt.

Az etnikai elválasztódás jelenléte segít először is megmagyarázni a sérelemből származó kollektív cselekmény létrejöttét. Amikor egy társadalom az etnikai vonalak mentén megosztottá válik, szinte teljesen biztos, hogy a fejlődés és a gazdasági növekedés gyümölcsei – beleértve a bevétel áramlásának irányát, új lehetőségeket a gazdaságban és hatalmi pozíciókat a kormányzásban – egyenlőtlen módon kerülnek felosztásra az etnikai csoportok között. Az egyik csoport előnyöket fog élvezni a másikkal szemben. Az etnicitás segít megmagyarázni azt is, hogy a felemelkedő vezetők hogyan képesek mobilizálni követőiket, hogy vegyenek részt, vagy más módon támogassák a közös cselekményt. Az etnikai identitás lesz minden kérdéskör keretének alapja és a nem elítelt meggyőzésének eszköze, hogy támogassák a kialakuló mozgalmat. Az etnikai identitás lehetőséget ad a vezetők számára, hogy megkülönböztessék a potenciális támogatókat azoktól, akik nem valószínű, hogy támogatni fogják a mozgalmat. Továbbá az etnikai jegyek lehetővé teszik az öntörvényűek megfigyelését és szankcionálását. Az etnikai rétegződési képlet különbségei lehetővé teszik számunkra egyes általunk is észlelt különbségek megjövendölését és azt, hogy egy esetleges kollektív etnikai cselekmény megtörténtének valószínűségét és lehetséges formáját megjövendöljük: forradalom kontra elszakadás.

A nem rangsorolt rendszerekhez képest a rangsorolt rendszerekben nehezebb a tömegek mozgósítása egy kollektív etnikai cselekmény céljából, mivel az alárendelt csoport kevésbé képes a mozgalom mozgósításához szükséges vezetők kinevelésére, és a fenntartási források biztosítására. Amikor egy rangsorolt rendszerben az alárendelt csoport mégis fellázad, akkor mozgalmuk sokkal valószínűbb, hogy egy etnikai forradalom alakját ölti, mint egy elszakadási lázadásét. Mindkét vizsgált esetben az állami elnyomás kritikus szerepet játszott abban, hogy a kollektív etnikai cselekmény eszkalálódott, és erőszakos etnikai felkeléssé alakult. Ha a konfliktus ilyen mértékig elmélyül, akár etnikai forradalom formájában (mint pl. Ruandában) vagy etnikai elszakadási háborúként (mint Sri Lankán), ismét a társadalom etnikai rétegződésének funkcióját fogja betölteni.

Bosznay Csaba

Német birodalmi vonatkozású felszabadított vatikáni iratok XI. Pius idejéből

Wolf, Hubert: *Pius XI. und die „Zeitirrtümer“*. Die Initiativen der römischen Inquisition gegen Rassismus und Nationalismus. = *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*. 53. Jg. 2005. 1. H. 1–42. p.

II. János Pál pápa a zsidó–keresztény történezbizottság 2000. évi kudarca nyomán kezdeményezte a holokauszt-témával összefüggő, 1922–1939 közötti – XI. Pius uralkodását felölelő – német vonatkozású vatikáni iratok részleges felszabadítását. A nyilvánosságra bocsátás a kúriai szint alatti anyagra terjedt ki. 2003 során ez meg is történt, és az azóta megismert dokumentumok valóban közelebb visznek valamelyest a Vatikán, különböző megközelítésekben régóta és folyamatosan bíralt, passzív vagy legalábbis erősen visszafogott magatartásának értelmezéséhez. „Égető gonddal” tekint ugyan az 1937. évi enciklika (*Mit brennender Sorge...*) a náci faji ideológia intézményesítésére, ám a zsidóellenes büntettek nyílt elítélésére sem akkor, sem később nem került sor. A „titok” természetesen az 1939 utáni dokumentumok tükrében nyílnak ki teljesebben, erre vonatkozó idő előtti feloldás a Vatikán részéről azonban semmilyen körülmények között nem várható.

Pár nap különbséggel bocsátja ki a Vatikán a bolsevizmust elítélő „*Divini redemptoris...*” enciklikát is. A most nyilvánosságra került iratok fényében élesen kiviláglik a két enciklika kimunkálásának összefüggése – egy átfogóbb program elemeiből kiszakítva, amelyek legalább még egy harmadikat ígérhettek volna, amire azonban XI. Pius életének hátralevő idejében már nem került sor, és utóda, XII. Pius sem pótolta a hiányt. A szóban forgó program Alois C. Hudal (1885–1963) osztrák egyháziatyja sokkal korábbi, 1934-es folyamodványa nyomán került folyamatba, de kivitelezése nagyon nehezen haladt előre. Az itt ismertetett elemzés az újonnan megismert dokumentumok tükrében az 1934-es keletű munkálatok menetét és a közbeeső kezdeményezések becsatlakozását követi nyomon.

A Hudal-féle kezdeményezés ténye voltaképp nem új információ, hiszen posztumusz, 1976-ban megjelent emlékiratai utalnak arra, miszerint annak idején személyesen XI. Pius kezébe adott folyamodványa három gyűjtőpontban, természetesen teológiai indoklással, indítványozta a kor téveszméinek – úgymint: 1. a totalitarizmus, 2. a rasszizmus és 3. az ultranacionalizmus – egyházi számbavételét és lehetőség szerinti elítélését. Az emlékiratban foglaltakat azonban a történészek általában kétkedve fogadták, ismerve Hudal későbbi, a náci állammal kompromisszumokra hajló magatartását, ami végül a pályáját is megtörte a háború után. Most kiderült: nem állított valótlan, a beadvány nemcsak létezett, de el is indította a gondolkodási folyamatot, melynek vezérgondolata már a beadványban megfogalmazásra került: a nevezett téveszméket illetően nem elegendő indexre helyezni kifejtésük, népszerűsítésük adott publikációit (miként előzőleg, ugyancsak Hudal indítványára, például Alfred Rosenberg: *A 20. század mítosza* című könyvét), hanem minden ember számára felvilágosítással és állásfoglalással kell szolgálni a szó szoros értelmében „eretnek”, „újpogány” tanok alapjaira helyezett politikai és államszervező gyakorlat keresztényellenességével kapcsolatban. A beadvány gondos, de elhúzó, jól dokumentálható véleményeztetési procedúra után 1936-ban (!) végre a Hit Kongregációja elé került. Az elemzések forrásai között Marx, Lenin vagy Sztálin műveiből vett idézetek éppúgy szerepelnek, mint Hitler vagy Mussolini írásai, melyek mint „művek” nem is kerültek betiltásra. (Jogos a kérdés, hogy miért is nem?)

A vitaanyag rendszerezésének bevált, hagyományos vatikáni módszere az elutasított tételek „listázása” („syllabus”). Ebben a formában összefoglaló teológiai álláspontot fej-

tenek ki, mellékelve a helytelenített nézetek sorát, melyeket egyenként nem cáfolnak. A munka dandárját a lista szerkesztése – és forráskritika bevonásával – fogalmi egységesítése teszi, mielőtt az egyházi nyilvánosság elé tárnák: a sorrend, a tételszám meghatározása, finomítása, illetve jelen esetben a résztémákat felölelő fejezetek egymás közötti aránya is, fejezetenként akár különbizottságokat foglalkoztatva. 1937 elején (mint még a következő évben is) még javában folyt a feldolgozás, amikor a német püspöki konferencia a német egyház válságosra fordult helyzete ügyében segítségért folyamodott a Szent-székhöz. A válság a Hitlerrel még 1933-ban megkötött konkordátum állandó és fokozódó mértékű megszegése miatt állt elő. Addigra a kétoldalú egyeztetés minden lehetősége kimerült, változást csak a legkeményebb válaszlépéstől remélhettek. Ilyen retorzióknak természetesen a német birodalmi vezetés „kiátkozása” sem felelhetett meg, hiszen formálisan még mindig fennállt a konkordátum; még kevésbé a konkordátum nyílt felmondása, ami a meglévőnél is kiszolgáltatottabbá tehetné volna a német katolikus egyházat. Emellett gyors válaszlépésre volt szükség. Ebben a helyzetben sorakozott fel valamennyi szereplő, Pacelli bíboros-államtitkárral bezárólag, M. von Faulhaber kölni érsek előterjesztése nyomán, az enciklika terve mögé. Az érdekeltek, Pacellivel az élen, eleget kívántak tenni azonban annak a feltételnek, hogy a nemzetiszocialista vonatkozású megnyilatkozás ne tűnjék geopolitikailag egyirányú lépésnek. Ezt egy, a bolsevizmust is elítélő, párhuzamos enciklikával látták elérhetőnek, amire a spanyol polgárháború viszonyai kínálták az alkalmat.

A két enciklika természetesen felhasználta a Hudal-féle kezdeményezés nyomán folyó átfogó vizsgálódás kész vagy félkész elemeit. Egyben világos volt, hogy a kor „téveszméivel” és azok erkölcsi és politikai kihatásával kapcsolatos állásfoglalás a két enciklikával egyáltalán nincs kimerítve. Így a munka tovább folytatódott – a „syllabus”-szerkesztés szintjén, anélkül azonban, hogy további nyílt lépésekhez vezetett volna. Ismertetett elemzésünk híven bemutatja a további, itt nem részletezhető lépéseket és fordulókat is. Egy 1938-as, olasz, illetve francia egyházi lapokban (Civitta Cattolica, La Documentation Catholique) megjelent 8 pontos változat közlésekor, amely a kezdetek 40-nél több téziszszámáról egyszerűsödött idáig, nem volt ismert a forrás és a háttér. Az akkori közzététel súlyát jelzi, hogy az anyagot információs céllal a náci német hivatalos sajtó is átvette (Nationalsozialistische Monatshefte).

Hogy milyen különös akadályok vagy meggondolások gátolták a továbbiakban a nyílt megütközést, erre nézve az új dokumentumok számos, de összességükben egyelőre nem egyértelmű fogódzót tartalmaznak. A német vonatkozású enciklika hatása ismert: olaj volt a tűzre, ezzel értelmezhető lehet egy olyan magatartás, amely többet már nem kockáztat. Vagyis bizonyosan elmondható: a Vatikán alapjában véve mindvégig a Hitlerrel könnyelműen megkötött konkordátum foglya marad. Az sem egyértelmű, vajon Pacelli aggályossága, személyes politikai „ízlése”, „alkata” volt-e a döntő fékező erő. Pacelli mindenesetre mint XI. Pius trónját 1939-ben XII. Pius néven öröklő egyházfő elődjénél is óvatosabb egyházpolitikusként bizonyult, uralkodása alatt elhalni látszik a mérlegelés és/vagy az ítélezés a kor bűnös „újpogányságával” és embertelenségével kapcsolatban. Bár végül is nem tudhatjuk, mi minden rejlik az idevonatkozólag továbbra is ismeretlen dokumentumokban.

Komáromi Sándor

Német „nemzet” és Német Birodalom – Politikai önmeghatározás ellenség-képekben a vesztfáliai béke után

*Wrede, Martin: Der Kaiser, das Reich, die deutsche Nation – und ihre „Feinde”.
Natiogenese, Reichsidee und der „Durchbruch des Politischen” im Jahrhundert nach dem Westfälischen Frieden.
= Historische Zeitschrift, 280. Bd. 2005. 1. H. 83–116. p.*

A vesztfáliai béke (1648) hosszúra nyúlt német belháborús időszakra („harmincéves háború”) tesz pontot, a régi feudális tagozódás s az új vallás-szakadás mentén repedező, aszimmetrikus birodalmi felépítmény mintegy száz évre, még egyszer és utoljára látszat-egyensúlyba kerül, a németiség megerősíti a maga számára a „birodalom” mítoszát, jelképével: a császári intézménnyel egyetemben. A kisebb és nagyobb szuverenitások kaleidoszkópszerűen tarka és változékony együttese természetesen a hajdani (zárt piramist akkor sem alkotó) hatalmi konglomerátumnak már csak a „paródiája”, erőközpontja nincs, csak területiális főhatalmi tényezője van – a császári intézményt is nevesítő Habsburgokkal. A Habsburg-térfél a század vége felé és a századforduló körül néhány évtizedre még valódi történelemalkotó potenciálra is szert tesz a török feletti többlépcsős győzelmével, amivel a császári szimbolikának valamelyes valóságtartalmat kölcsönöz. A többiek számára egyelőre a Habsburgok és változó szövetségeik erőterében és egyúttal egymáshoz való viszonyukban adatik lehetőség a többnyire körkörös politikai cselekvésre. Ebben az erőterben a periféria saját, kisebb-nagyobb konfliktusait vívja a szomszédsággal, amely már 1648 előtt sem tétlenül szemlélte a német belküzdelmeket (svédek, franciák). A konfliktusok nyomán kivetülő ellenségképek segítik a „birodalmi” fikció minél szilárdabb rögzítését. A német belviszonyok a 18. század közepétől azután, a Habsburg főhatalmat megkérdőjelező porosz feltörekvéssel, ismét kritikusabbá válnak. A porosz-osztrák hétéves háború óta egyre halványabb a „birodalmi” fikció, mindinkább a helyébe lép „Németország” – egyelőre még mindig és még sokáig mint virtuális politikai formáció. A német nemzeti genesis „késleltetettsége” ezzel együtt maga is fikció: Európa és a világ valamennyi nemzete a környezet és a körülmények megszabta ütem szerint és belülről fakadó sajátosságokkal fejlődik. Egy adott fejlettségi fokon elért területi és társadalmi–kulturális integráció: inkább a szerencsés, kivételes lehetőségekhez tartozik.

A hosszabb ideig kitaró egyensúly azonban aligha az udvarokon múlik. A különböző külső konfliktusok és főként a törökkel folytatott küzdelem során természetesen az udvarok igyekeznek meggyőzni egymást az „összefogás” iránt, s ez a meggyőzés is „birodalmi” (a török kapcsán egyidejűleg hitbeli) érveléssel, adott ellenségkép kidomborításával folyik. Az érvelésnek azonban soha nincs saját, koherens eszméje. Ezzel szemben a helyzethez felnövő, lassanként polgárosodó „alattvaló” és képviselésében a gondolkodó értelmiség a külső eseményektől független, mentális összetartozás igényével jelentkezik a „birodalmi” fikció színterén. Ez az értelmiség a valósággal burjánzó (a 16. századi hitvitai-irodalom helyett) politikai röpirat-irodalom – mintegy a kor közvéleményt formáló „publicisztikája” – kereteiben teremt nyilvánosságot, obligát ellenségképe patrióta alapokon áll, s már „német” önmeghatározásán dolgozik. Ez a formálódó közvélemény először fogja egységbe a német territóriumokat. A felülről jövő propaganda és a független véleménycsere persze szétválaszthatatlanul összekeveredik a röpiratokban.

A svéd „ellenség” kijelölése Brandenburgnak jut feladatul, melynek szomszédságában Svédország a protestáns szövetség megsegítésének örvén 1648-ban területhez jutott. A svédeknek meg kellett érniük, hogy ők a „rossz protestánsok”, „Lajos-aranyakért” hadba

szálló, „nyomorúságos” náció. A svédellenes kampány jelentősége mindazáltal periferikus marad. Átfogóbb és összetettebb a törökkel kapcsolatos (régébbi eredetű) diskurzus: keveredik benne az osztrák tartományok, a bécsi udvar reáltapasztalata és a távolabbi régiókban kialakuló, sematikus ellenségkép („Antikrisztus”). Bécsnek kemény diplomáciai küzdelmébe kerül a stratégiaileg kompatibilis török hódító-kép elfogadtatása. (Miközben a protestánsok számon kérik Bécs alá tartozó, magyarországi hitsorsosaik helyzetét.) A nemzetközi erők győzelmei végül mégis egyöntetűen a „német” siker büszkeségével töltik el a nációt (félretolva a lengyel vagy a velencei érdemeket). Vegyítisza, minden ízében instrumentalizálható kép a franciákról, s főképp királyukról, XIV. Lajosról alakul ki: henyé, hiú (mint a „Napkirály” udvartartása), csalárd (a törökkel is szövetező), álszent, gyáva stb. náció – szemben az egyszerűség és józanság, a hősiesség és becsület stb., immár „német” standard-értékeivel. Az átfogó erkölcsi minősítés persze kölcsönös a két oldalon. Minderre évszázados mítosz épül rá a későbbiekben, most azonban még a német önmeghatározás első kísérletének naív segédlete.

Komáromi Sándor